

JUSSI BACKMAN

Spekulaation paluu

Quentin Meillassoux, *Äärellisyyden jälkeen. Tutkielma kontingenssin välttämättömyydestä* (Après la finitude. Essai sur la nécessité de la contingence, 2006). Suom. Ari Korhonen. Gaudeamus, Helsinki 2017. 286 s.

Puhtaan järjen kritiikin transsendentaalista metodioppia käsittelevässä jaksossa Kant maalaa ihmisjärjen perustavasta ristiriidasta traagisen kuvan. Järkeä ajaa pyrkimys täydellisyyteen, absoluuttisen tavoittamiseen, mutta pyrkinessään tähän päämäärään spekulatiivista, puhtaan käsitteellisen järjeyden tietä järki ajautuu dogmaattisen metafysiikan katteettomuuksiin, joiden suitsimiseen tarvitaan tietokyvyn rajoja kartoittavaa kritiikkiä. Kant tähdentää, että tämä kriittinen rajaaminen on järjelle nöyryytys, ja pohjustaa näin saksalaisen idealismin lähtökohtaa: järki ei voi eikä tahdo jäädä äärelliseen positioon. Dialektisella vastakkaisuusien umpeen kuroimisella spekulatiivinen idealismi tavoitteli absoluuttia – todellisuuden järjellistä ja käsitteellistä pohjarakennetta – itsetietoisien subjektiivisuuden omasta piiristä. Saksalaisen idealismin 1800-luvulla kohtaamat vastareaktiot pohjustivat kuitenkin Kantin kriittisen filosofian paluuta, ja Kantin ajatus dogmaattisen metafysiikan lopusta muodostui 1900-luvun filosofian kokoavaksi lähtökohdaksi. Eri suuntaukset keskittyivät kiistelemään jälkimetafysisen filosofian oikeasta suunnasta, siitä, tuliko filosofian asettua jatkuvuus-suhteeseen empiirisen tieteen kanssa tieteenteorian ja loogisen analyysin roolissa, vai oliko sen keskityttävä kokemuksellisen, kielellisen tai diskursiivisen mielekkyyden tulkitsemiseen. Nykypäivänä tiukalla naturalistilla ja paatuneella jälkistrukturalistilla voi olla varsin vähän sanottavaa toisilleen, mutta he mitä luultavimmin ovat sanattomassa yhteisymmärryksessä siitä, että spekulatiivinen absoluuttien tavoittelu on aikaa sitten kuopattu filosofian hautuumaalle. Michel Foucault kuvailee *Sanoissa ja asioissa* Kantin jälkeistä

ihmiskeskeistä episteemiä ”äärellisyyden analytiikaksi”, jonka keskiössä on ihminen toisaalta tiedon transsendentaalisena subjektina, toisaalta empiirisenä ja äärellisenä maailman olentona.

Juuri tässä suhteessa ranskalaisen Quentin Meillassoux’n (s. 1967) alun perin vuonna 2006 ilmestynyt esikoisteos *Äärellisyyden jälkeen* on suorastaan sensaatiomaisen epäajanmukainen. Sen pelkistetty ja argumentatiivinen mutta vahvasti filosofian historiaan nojaava tyyli poikkeaa siitä, mihin niin analyttisessä kuin mannermaisessakin perinteessä on totuttu. Esipuheessaan Meillassoux’n tärkein innoittaja Alain Badiou esittää, ettei kirja tee lopulta mitään vähäisempää kuin aukaisee kokonaan uuden filosofisen vaihtoehdon Kantin klassiselle dogmaattinen–skeptinen–kriittinen-jaottelulle, jota Kantin jälkeinen ajattelu on karkeasti ottaen noudatellut. Tämän valossa teoksen aiheuttama filosofinen kuohunta ei ehkä yllätä. Esityksen ympärille on kymmenessä vuodessa rakentunut

spekulatiivisena realismina tunnettu suuntaus. Se on Graham Harmanin ja Levi Bryantin objektorientoituneen ontologian ja Ray Brassierin transsendentaalisen nihilismin kaltaisten rönsyjen myötä kehittynyt varsin löyhäksi antikantilaiseksi ja antihumanistiseksi rihmastoksi, joka kytkeytyy monin kohdin myös Maurizio Ferrarisiin ja Markus Gabrielin edustamaan uusrealismiin. Meillassoux’n teosta voidaan kuitenkin toistaiseksi pitää tämän tuoreen realistisen liikehdinnän filosofisesti kunnianhimoisimpana ja omaperäisimpänä teoksena.

Vahvasta korrelationismista spekulatiiviseen materialismiin

Äärellisyyden jälkeen on periaatejulistus positiolle, jota Meillassoux kutsuu spekulatiiviseksi materialismiksi. Sen tähtäimessä ei ole pelkkä idealismi vaan laajempi, Kantin filosofista perintöä hallitseva ajattelumalli, jota Meillassoux kutsuu korrelationismiksi. Tämän ensisijaisesti epistemologisen kannan mukaan todellisuus ja ajattelu (laajimmassa merkityksessä, joka käsittää tietoisuuden, kokemuksen, intuition, tahdon, elämän ja kielen) eivät filosofissa ole tarkasteltavissa erillään toisistaan vaan ainoastaan keskinäisen korrelaationsa, vastavuoroisen rakenneyhteytensä kautta. Tästä lähtevät liikkeelle klassisten idealismien lisäksi niin erilaiset fenomenologiset, hermeneuttiset ja (jälki)struktuurilistiset suuntaukset kuin myös esimerkiksi Habermasin diskurssietaikka ja wittgensteinilainen kielifilosofia. Kantin korrelationismi oli ”heikko” sikäli, että se säilytti korrelaation ulkopuoliset ’oliot sinänsä’ mielekkäänä käsitteenä; spekulatiivinen

idealismi taas hylkäsi tämän mallin ristiriitaisena ja absolutisoi korrelaation itsensä. 1900-luvulla hallittavaksi nousi korrelationismin ”vahva” muoto, joka hylkää kantilaisen olion sinänsä lisäksi kaikki ajattelun absoluuttiset viitepisteet ylipäätään. Tämän deabsolutisoidun ajattelun tärkeimpinä edustajina Meillassoux näkee Wittgensteinin ja Heideggerin: heille todellisuuden ja ajattelun tai kielen välinen korrelaatio on viime kädessä puhtaan faktinen tosiasia, joka ei ole johdettavissa absoluuttisesta tai välttämättömästä perustasta. Vahvan korrelationismin äärimuotona ovat ”postmodernit” positiot, jotka absoluuttisten näkökulmien lisäksi kiistävät myös universaalien näkökulmien mahdollisuuden.

Meillassoux syyttää korrelationismia valistuksen projektin hylkäämisestä. Ensinnäkään korrelationisti ei voi hyväksyä luonnontieteen niin sanottuja ”ylimuistoisia” (*ancestral*), ihmisen ja tietoisien elämän syntyä edeltäviä asioita koskevia väitteitä niiden kirjaimellisessa merkityksessä, ja ihmiskeskeisyydessään Kantin ”kopernikaaninen kumous” merkitsee itse asiassa ”ptolemaiolaista vastavallankumousta”, käännoistä taaksepäin. Toiseksi Meillassoux esittää yllättävämmin, että korrelationismin ”fideistinen” uskonnonfilosofia riisuu järjen aseista suhteessa uskonnolliseen fanatismiin luovuttamalla absoluuttit uskon alueelle. Klassisen, absoluuttisiin perustuksiin tähtäävän metafysiikan loppu on Meillassoux’n mukaan muodostunut uususkonnollisuuden nousua pohjustavaksi ”metafysiikan uskonnolliseksi lopuksi” (84).

Meillassoux’lla on esittää vahvalle korrelationismille myös puhtaan looginen vasta-argumentti. Se pyrkii osoittamaan vahvan korrelationismin kaksi premissiä – korrelaation ohittamattomuuden ja korrelaation faktisuuden eli absoluuttisten perusteiden puuttumisen – yhteensovittamattomiksi. Vahva korrelationisti erota tautuu spekulatiivisesta idealistista kieltäytymällä asettamasta korrelaatiota absoluuttisen välttämättömäksi, mutta tämä voi Meillassoux’n mie-

lestä tarkoittaa viime kädessä vain sitä, että hän kykenee ajattelemaan todellisuuden ilman ajattelua. Heideggerin itseyttä konstituiva kuolemaa kohti oleminen voi tarkoittaa lopulta vain, että ajatteleva minä kykenee ajattelemaan oman kuolemansa. Todellisuus on kuin onkin ajateltavissa erillään korrelaatiosta – ei tietenkään fenomenologisesti, ensimmäisen persoonan näkökulmasta kokemuksellisesti mielekkäänä, vaan matemaattisesti, etenkin ykseyden ja moneuden puhtaasti formaaleja rakenteita tarkastelevan modernin joukko-opin keinoin. Oppi-isältään Badioulta Meillassoux poimii ajatuksen ontologian matemaattisesta ja joukko-opillisesta luonteesta. Tämän vuoksi hän tahtoo myös rehabilitoida Descartesin ja Locken erottelun olioiden primaaristen (matematisoituvien) ja sekundaaristen (subjektiivisten) ominaisuuksien välillä.

Ollakseen johdonmukainen vahvan korrelationistin on siis myönnettävä metafysisistä absoluuteista luopumisen tarkoittavan, että kaikki, mikä on – myös ajattelun ja todellisuuden korrelaatio – on radikaalin kontingenttia ja voisi olla myös toisin. Tämä kontingenssi ei kuitenkaan itse voi olla kontingenttia (tämä johtaisi ristiriitaiseen ajatukseen, että jokin voisi olla myös kontingentisti välttämätöntä), ja näin on saavutettu spekulatiivisen materialismin kulmakivi, ’absoluuttisen kontingenssin’ teesi. Päinvastoin kuin Leibnizin perusteen periaate esittää, *millään* ei ole välttämätöntä syytä olla niin kuin se on; on välttämättä olemassa vain kontingenteja faktoja, ja välttämätön oleva on mahdoton. Näin on puhtaan spekulatiivista tietä päästy käsiksi koko todellisuuden absoluuttiseen ja perimmäiseen olemukseen, kontingenssiin, ja kriittisen äärellisyysfilosofian ylivalta horjuu.

Kohti spekulatiivista etiikkaa

Äärellisyyden jälkeen antaa merkittävän roolin perusteensa soveltamiselle Hume klassiseen induktion

ongelmaan. Onko mahdollista todistaa toistuvasti havaittujen syyseuraus-suhteiden ja niistä muodostettujen kausaalisten luonnonlakien pysyvyys? Hume skeptinen vastaus kuuluu, että vaikka tällainen todistus ei ole mahdollinen, tottumus kuitenkin käytännössä ohjaa meidät luottamaan luonnonlakien pysyvyyteen. Tähän spekulatiivinen materialismi vastaa, että voimme tietää säännönmukaisuuksien säilymisen olevan puhtaasti kontingenttia; sitä ei takaa mikään välttämättömyys, ja tämä taas antaa meille rationaalisen oikeutuksen toivoa ”yliluonnollisia” ihmeitä. Meillassoux’n kaavaileman laajan toisen teoksen (työnimeltään *L’inexistence divine*, Jumalan olemattomuus) on siitä julkaistujen otteiden perusteella määrä lähestyä ”jumalallista oikeutta”, empiirisen maailman epäoikeudenmukaisuuksien tulevaa oikaisemista, Kantin käytännöllisen järjen postulaatin asemesta virtuaalisena mahdollisuutena, jonka toteutumista on rationaalisesti täysin legitiimiä toivoa. *Äärellisyyden jälkeen* on näin tarkoitettu teoreettiseksi pohjatyöksi Meillassoux’n käytännölliselle filosofialle, spekulatiiviselle toivon etiikalle. Suurhankkeen toteutuminen on vielä kysymysmerkki, mutta sen systemaattiselle kokonaisvaltaisuu-delle vetää nykyfilosofiassa vertoja vain Badioun materialistinen dialektiikka.

Oli Badioun ja Meillassoux’n materialismeista ja niiden ongelmakohdista mitä mieltä hyvänsä, on myönnettävä, että ne ovat kiehtovalla tavalla herättäneet rationalistisen systeemi filosofian universalismin ja absolutismin henkiin aivan uudessa, päivitettyssä muodossa keskelle myöhäismodernia kieli- ja diskurssikeskeistä paikallisen ja äärellisen ajattelun aikakautta. Ari Korhosen asiantunteva, perusteellinen ja täsmällinen suomennos, johon on liitetty laajat taustoittavat jälkisanat, on suuri palvelus suomalaiselle filosofialle, joka toivon mukaan herää nyt viereään keskusteluun Meillassoux’n aikamme ajattelulle esittämästä haasteesta.